

FÁBRI GYÖRGY

Milyen Akadémiát akarnak a fiatal doktoráltak?

EGY EMPIRIKUS FELMÉRÉS TAPASZTALTAI

Az Akadémia tradícióit, a hozzá kapcsolódó kulturális és szellemi kapacitás értékét még kritikussabb megközelítésből sem szokás érdemben vitatni – inkább az fogalmazódik meg kérdésként, kétséggként, hogy a fiatal tudósgenerációk számára elegendően hiteles, vonzó, tekintéllyel rendelkező intézmény-e. A fiatal kutatók véleménye azonban, az általános elveken túl, gyakorlati okokból is fontos: a tudományos köztestület tagságának egyre növekvő aránya 1998 után szerzett tudományos fokozatot. Másik oldalról, a '98 óta fokozatot szerzett fiatal kutatók mintegy fele belépett a köztestületbe. A fiatalok akadémiai érdekeltségét erősíti, hogy az Akadémia kutatóintézeti munkatársainak közel fele negyven év alatti.

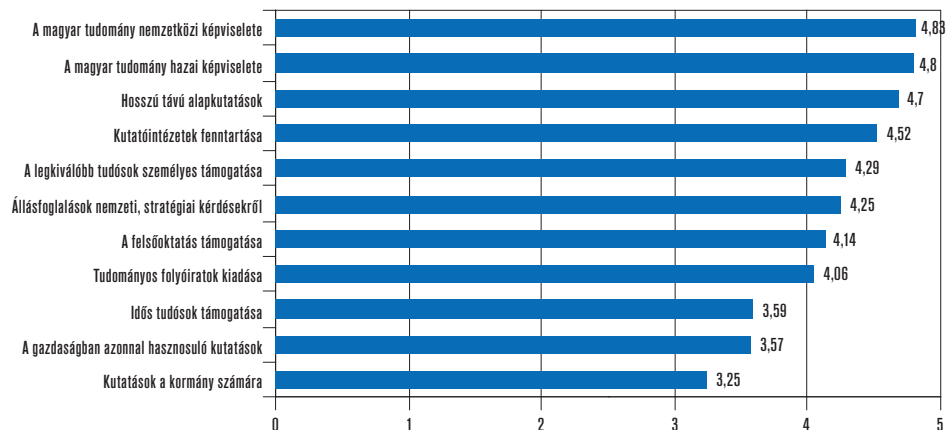
Mivel foglalkozzon az Akadémia?

A vitákban vagy a hivatalos tudománypolitikai deklarációkban sokat hivatkoznak a fiatal kutatókra – de vajon mit gondolnak ők maguk az Akadémiáról? Erre is rákérdeztünk az 1998–2005 között doktori fokozatot szerettek körét reprezentáló mintán, egy nagyszabású kutatási program¹ keretében. A megkérdezett minősített kutatók 66,5 százaléka akadémiai kutatóintézetben, illetve egyetemen dolgozik, a többiek főiskolán (4,7 százalék), kórházakban (8,3 százalék) és közgyűjteményekben (1,9 százalék). A gazdaság még nem kínál elegendő lehetőséget a doktoráltaknak, itt 4,5 százalékos a résztvevők aránya.

A sajtóban, hivatalos megnyilatkozásokban és a tudományos közvélemény fórumain leggyakrabban megfogalmazódó elvárások, vélemények alapján összeállítottunk egy listát, amely azokat a tevékenységeket tartalmazza, amelyek az Akadémia feladataként felmerülnek. Arra kértük a PhD-sokat, hogy 1–5 közötti hagyományos értékskála alkalmazásával egyenként ítéljék meg az adott feladat fontosságát. Az alábbi grafikon az egyes feladatok megítélése során kapott átlagértékeket tartalmazza (minél nagyobb az átlagérték, a kérdezettek annál inkább fontosnak vélték egy feladatot).

(1) Doktoráltak a munkaerőpiacon – 1999–2008. A kutatási programot a Felsőoktatási és Tudományos Tanács, a Magyar Tudományos Akadémia és a Doktoranduszok Országos Szövetsége támogatásával az Universitas Press Felsőoktatás Kutató Műhely valósította meg. Az itt ismertetett eredmények a 2006–2007-es adatfelvételtől származnak, amelynek során 600 doktoráltat kérdeztek meg, országosan reprezentatív mintán (a kutatás részletes leírása: www.unipresszo.hu).

1. ábra. Az MTA feladatainak fontossága (átlagértékek, 1–5 között, n=590)

Szándékosan úgy válogattunk, hogy valamennyi válaszlehetőség realizisztikus legyen, vagyis az MTA-hoz ma is valamilyen módon köthető formákat fogalmazzanak meg, és a kutatók számára érdemiek legyenek. Így az eltérések valóban informatívak, hiszen miközben minden válasz közepesnél nagyobb értéket kapott, egyértelmű típusok szerint csoportosíthatóak.

A legmagasabb, 4,5-nél nagyobb értékeket nagyon határozott azonosulásnak tekinthetjük. Látható, hogy a kérdezettek a kifejezetten nagyléptékű, klasszikusan akadémiai feladatokat tartják fontosnak, mint a magyar tudomány akár hazai, akár nemzetközi képviselete (4,80, illetve 4,83), ami egyben a tudomány reprezentációja is. Ugyancsak hagyományos akadémiai kompetencia a hosszabb távú alapkutatások művelése. A magyar Akadémiának (de ez a külföldi, tekintélyes akadémiákra is jellemző valamilyen mértékben) a nemzeti, stratégiai nevezett feladatokat is szoros tulajdonítani, ezt a magyar kutatók is így gondolják.

Alig marad el ettől a kutatóintézetek fenntartásának az igénye. A 4,00–4,50 közötti sávban található még a tudóstámogatás, a felsőoktatás és a tudományos folyóiratok iránti felelősség is – vagyis a konkrét és gyakorlati tudományszervezésben, a tudományos kutatás művelésében való közreműködés a többség szerint akadémiai feladat. Ugyanakkor itt már markáns ellenvélemények is megjelennek, például a felsőoktatás akadémiai támogatását attól függetlenül kérdőjelezzik meg többen is, hogy egyetemen, főiskolán vagy kutatóintézetben dolgoznak.

A legkiválóbb tudósok támogatásának magasabb elfogadottsága szembeszökően eltér a válaszok harmadik, jellemzően alacsonyabb értékek csoportjába tartozó, az idősebb tudósok támogatását fontosnak tartó vélekedésnél. Láthatóan nem a személyes finanszírozással van gondjuk a fiatal kutatóknak, ha az a kiválóságot honorálja, inkább a mechanikus, adott esetben az életkornak szóló juttatásokat tartják kevésbé akadémiai feladatnak.

A hosszú távú alapkutatások fent említett, rendkívül nagyfokú támogatását figyelembe véve talán nem meglepő, hogy a „gazdaságban azonnal hasznosuló kutatások” preferálásáról már igen eltért a válaszadók véleménye (3,57). Ennél a kérdésnél voltak egyébként a leginkább megosztottak a kérdezettek, ami indokoltá tette, hogy szakterületek szerint is vizsgáljuk meg a válaszaikat. Ebben a tekintetben némileg talán meglepő, hogy a műszaki szakterületen végzetek körében a legnagyobb (14,9 százalék) az aránya azoknak, akik nem tartották fontosnak az ilyen típusú kutatómunka akadémiai szintű vállalását. (Sajnos a kis elemszám nem teszi lehetővé, hogy az egyes szakterületeken belül a különböző típusú munkahelyek szerint tegyünk összehasonlításokat, ami pedig valószínűleg árnyalhatná a képet.) A másik végletet az orvosok jelentik, akiknél ez az arány mindössze 2,2 százalék.

Az MTA kívánatosnak tartott feladatairól nemcsak előre felsorolt tevékenységek fontosságára való rákérdezéssel, hanem – a fentiekben részletezett zárt kérdések feltevése előtt – úgynevezett nyitott kérdés formájában is próbáltunk válaszokat kapni. Vagyis a vizsgálatba bevont személyeknek először – minden segítség, befolyásolás nélkül – maguknak kellett megjelölni az általuk legfontosabbnak vélt akadémiai feladatokat. Természetesen az itt tapasztalt említési arányok módszeren kívül nem vehetők össze a zárt kérdések értékelése során kapott válaszok megoszlásaival, átlagértékeivel. Az így kapott eredmények egyrészt az MTA küldetése kapcsán jelenlévő elsődleges elvárásokat mutatják, illetve az intézménnyel kapcsolatos egyfajta asszociációs képet tárnak elénk. Másrészt ráirányíthatják a figyelmet a zárt kérdésekben nem mért tényezők (jelen esetben: fontos feladatok) elemzésére.

A kérdezettek több mint 90 százaléka válaszolt a kérdésre, és egynél több feladatot is megnevezett. A zárt kérdésekben felsorolt tevékenységek döntő többsége jelentős említési aránnyal szerepelt. Kivételt képez ez alól két tevékenység, melyet konkrétan szinte senki sem említett: a kormány számára végzett kutatások és a tudományos folyóiratok kiadása. Igaz, ez a két tevékenység közvetve megjelenik – pontosabban: megjelenhet – egyéb módon meghatározott feladatkörök esetében (például jövőkutatás, tervezésstratégiai célok kidolgozása, illetve tudományos ismeretterjesztés). Tulajdonképpen a gazdaságban azonnal hasznosuló kutatásokat sem említette konkrétan senki, ám nagyon sokan beszélnek a különböző „társadalom számára hasznos” kutatásokról, amibe elvből a válaszadók egy része beleérthette ezt is. Érdekesség, hogy az idős tudósok támogatását sem említette senki, ám a szakmailag kiváló munkát végző kutatók megbecsülése, különböző eszközökkel történő támogatása gyakran megjelenik a válaszokban. Ezzel szemben viszont a fiatal kutatók, tudósok anyagi és egyéb formában való segítségét kifejezetten sokan, a válaszadók kb. egynegyede magától is említette.

A zárt kérdésekben előforduló akadémiai feladatokon túl lényegesen új elemeknek számíthatnak ugyanakkor a következő, sokak által említett, általuk kifejezetten fontosnak tartott tevékenységek:

- tudományos élet szervezése,
- hazai és külföldi kutatók közötti kommunikáció segítése,
- tudományos eredmények népszerűsítése, ismeretterjesztés,
- tudományos eredmények, illetve kutatói tevékenységek egyfajta minőségbiztosítása, szakmai kontrollja.

Érdekességként egy másik kutatás eredményeivel is összevethetők a válaszok, mivel ugyanezeket a kérdéseket feltettük a Medián által 2006 őszén végzett országos reprezentatív felmérésben is.²

Az Akadémia felvázolt lehetséges feladatai közül egyértelműen a magyar tudomány hazai és nemzetközi képviselete emelkedik ki, nemcsak fontosságuk megítélése szempontjából, hanem abból fakadóan is, hogy ennél a két kérdésnél fogalmaztak meg a legtöbben valamilyen véleményt. Mindez jelzi, hogy ez az a feladat, amely iránt a legnagyobb társadalmi igény mutatkozik. Különösen a diplomával rendelkezők részéről nagy ez az elvárás, kétharmaduk nagyon fontos feladatnak nevezte a magyar tudomány képviseletét (hazai képviselet: 61 százalék; nemzetközi képviselet: 68 százalék). Az összes megkérdezethez képest a diplomások körében erőteljesebb volt a hosszú távú alapkutatások támogatása (59 százalékuk szerint nagyon fontos), míg a fiatalok részéről az átlaghoz képest kevesebben támogatták az MTA feladatai közül a kormány számára folyó kutatásokat, az idős kutatók támogatását, valamint állásfoglalások kiadását nemzeti, stratégiai kérdésekről.

(2) A kutatás eredményeinek ismertetése a www.tudastars.hu oldalon olvasható.

Ugyanakkor az MTA tudományos életet, tudósokat pártoló, támogatói funkcióit a válaszadók kevésbé tartották fontosnak, e tekintetben nincs különbség az összes válaszoló, illetve a fiatalok vagy diplomások tekintetében.

Ha a fiatalabb korosztályok és a diplomások véleményét külön is megvizsgáljuk, csak kisebb hangsúlybeli különbséget találunk. A diplomások körében az MTA legfontosabb feladatainak megítélése megegyezett az összes válaszoló véleményével; a fiatalabb korosztályok az MTA elsődleges feladatai közé sorolták még a kutatóintézetek fenntartását és a legkiválóbb tudósok támogatását.

1. táblázat. Mennyire fontos feladata a Magyar Tudományos Akadémiának?

	Összes válaszadó	Főiskolai, egyetemi diplomával	18-29 év között
A magyar tudomány nemzetközi képviselete	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak
Hosszú távú alap kutatások	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak
A magyar tudomány hazai képviselete	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak
A gazdaságban azonnal hasznosuló kutatások	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak
Kutatóintézetek fenntartása	Másodlagos fontosságú az MTA számára	Másodlagos fontosságú az MTA számára	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak
A legkiválóbb tudósok személyes támogatása	Másodlagos fontosságú az MTA számára	Másodlagos fontosságú az MTA számára	Elsődlegesen fontos feladata az MTA-nak
A felsőoktatás támogatása	Az MTA fontos feladatai közül kevésbé jelentős	Másodlagos fontosságú az MTA számára	Másodlagos fontosságú az MTA számára
Tudományos folyóiratok kiadása	Az MTA fontos feladatai közül kevésbé jelentős	Másodlagos fontosságú az MTA számára	Az MTA fontos feladatai közül kevésbé jelentős
Idős tudósok támogatása	Az MTA fontos feladatai közül kevésbé jelentős	Másodlagos fontosságú az MTA számára	Az MTA fontos feladatai közül kevésbé jelentős
Állásfoglalások nemzeti, stratégiai kérdésekről	Az MTA fontos feladatai közül kevésbé jelentős	Az MTA fontos feladatai közül kevésbé jelentős	Az MTA fontos feladatai közül kevésbé jelentős
Kutatások a kormány számára	Az MTA fontos feladatai közül kevésbé jelentős	Az MTA fontos feladatai közül kevésbé jelentős	Az MTA fontos feladatai közül kevésbé jelentős

Összevetve az általános véleményt a fiatal kutatókéval, azt az érdekes összefüggést találjuk, hogy a tudománytól távolabb állók Akadémia-képe lényegében megegyezik az érdekeltekével. Ez arra utalhat, hogy az Akadémia társadalmi pozíciója kikristályosodott, funkcióit a közvélemény elfogadja, a kutatók pedig éppen ezeket a feladatokat tartják teljesítendőeknek.

Két, egymással összefüggő kérdésben tér el szignifikánsan a laikusok és kutatók álláspontja: a társadalom részéről egyértelmű a hasznosuló kutatások iránti igény, míg a stratégiai kérdésekről az Akadémiát jóval kevésbé kérdeznék meg. Ez utóbbi egyébként valószínűleg egy általánosabb szkepszis kifejeződése az ilyen jellegű kérdésekkel kapcsolatban.

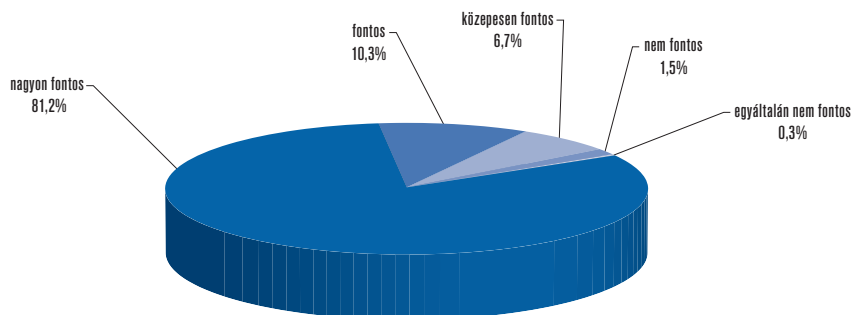
Akadémia és politika – ki döntsön a pénzről?

A felsorolt feladatok közül mind a kutatók, mind a közvélemény körében a legkisebb támogatottságot a kormány számára végzendő kutatások kapták. Ez az elutasítással felérő érték bizonyára

azzal az általánosan igen negatív véleménnyel is összefügg, ami a politikát övezi és más kérdések kapcsán is megmutatkozik.

Azt, hogy az Akadémia tartson távolságot a politikai szereplőktől, a válaszadók döntő többsége kifejezetten szükségesnek tartja (46,7 százalék).

2. ábra. Mennyire tartja fontosnak, hogy az MTA távolságot tartson a mindenkori pártpolitikai szereplőktől? (n=584)

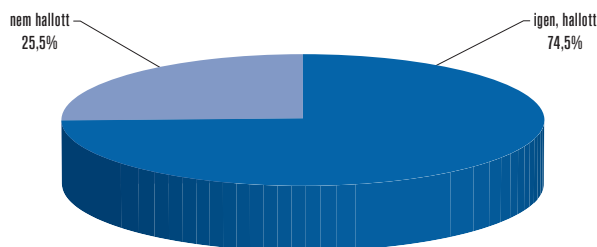

A politikától és az államtól való függetlenség igénye más problémakörök kapcsán is markánsan megjelenik. Amikor azt kérdeztük a PhD-fokozatot szerzettektől, hogy kinek a szava legyen a döntő a kutatásokra fordítandó pénzek elosztásában, az állami szervezetet csak elenyésző arányban jelölték meg (3,6 százalék). A két leggyakrabban említett megoldásként a tudósokból álló zsűri, bizottságok (46,1 százalék), illetve a Magyar Tudományos Akadémia (31,0 százalék) hangzottak el. Érdeklenség, hogy az MTA-t, mint a kutatási pénzek elosztására leginkább megfelelő szervezetet, az MTA munkatársai már kisebb arányban választották (24,8 százalék). Ezzel szemben itt még nagyobb volt a tudományos közösség autonóm pénzelosztó szerepének a preferálása akár tudós, szakmai zsűriken keresztül (51,4 százalék), akár csak egyszerűen „maguk a tudósok” (4,3 százalék) bevonásával.

Viták az Akadémiáról

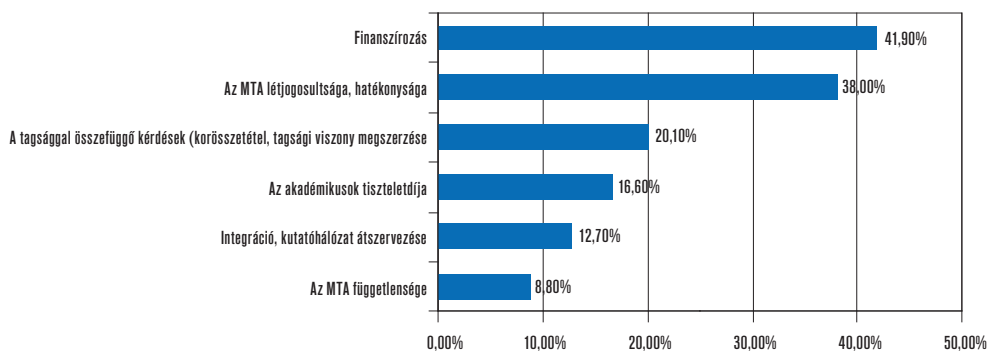
Az Akadémia működése, feladatainak meghatározása és értékelése viszonylag nagy sajtóvisszhangot kiváltó viták során is felmerült 2005-2006-ban. A kérdezettek között tapasztalt háromnegyedes ismertség mutatja, hogy a fiatal kutatók érdeklődését is felkeltették ezek a viták.

3. ábra. Hallott-e az MTA-val kapcsolatban az utóbbi időben lezajlott vitákról? (n=588)

Amikor a viták tartalmára kérdeztünk rá, annak eredménye nem egyszerűen emlékezetpróba: nyilvánvalóan a sokrétű nyilvános megszólalásokból azok maradtak meg a kutatók emlékezetében, amelyeket ők maguk is fontosnak tartottak. A finanszírozás és az MTA létjogosultsága, hatékonysága kiemelkedik az említett témák közül, ennél lényegesen kisebb figyelmet kapott a slágertémaként kezelt akadémiai tagság és tiszteletdíj ügye. A kritikákat egyébként a vitáról tájékozott PhD-sok harmada teljesen vagy nagyrészt jogosnak tartja, míg a válaszolók több mint fele kisebb problémákat lát (majdnem minden tizedik kérdezett nem tudott véleményt alkotni).

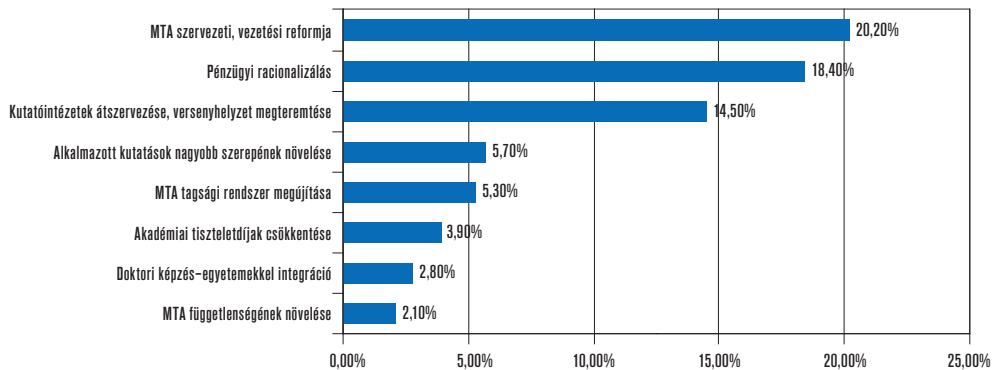
4. ábra. Az MTA-val kapcsolatos viták, kritikák tartalma (a legtöbbször említett viták) – arányok az összes megkérdezett tekintetében (n=404)

Az MTA válasza a kritikákra a folyamatban lévő akadémiai reform kommunikációjának felerősítése volt. Ennek hatékonyságát a reformfolyamat ismertségi foka (59,7 százalék) alapján pontosan nem ítélni meg; ez a szám kisebb, mint a viták háromnegyedes ismertségi aránya, ugyanakkor mutatja, hogy a reform üzenetével az egyik legfontosabb célcsoport többsége találkozott.

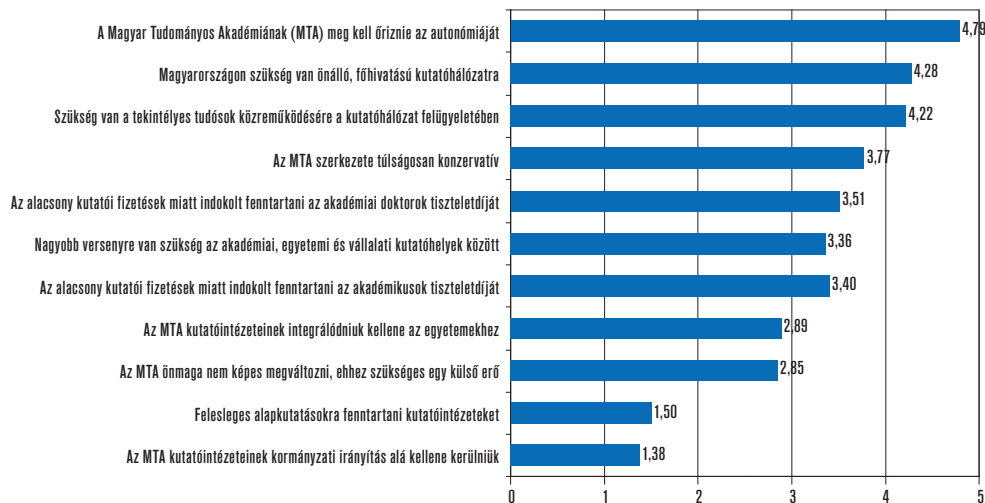
Három területen kellően erősnek bizonyult az akadémiai üzenet: a vezetési-szervezeti átalakítások, a pénzügyi hatékonyság javítása, valamint a kutatóintézeti hálózat reformja keltett a többi kérdésnél lényegesen nagyobb figyelmet.

5. ábra. Az MTA-val kapcsolatos reformcélók (a legtöbbször említett témák) – arányok az összes megkérdezett tekintetében (n=264)

Az olyan nagyságú és beágyazódottságú tudományos szervezet fejlesztésének irányait, mint az Akadémia, természetesen nem véleménykutatásokra alapozva szokás meghatározni. A döntéshozóknak és a tudományos közvéleménynek ugyanakkor egyaránt támpontokat kínál, hogy milyen területeken számíthatnak a fiatal kutatók figyelmére, együttműködésére, érdeklődésére. Összefoglaló adatsorunk ezért nem a kutatás lezárása, hanem további viták ösztönzője lehet:

6. ábra. Vélemények a Magyar Tudományos Akadémia szerepéről, működéséről (egyértékes az egyes véleményekkel) – 1–5 közötti skálán, átlagértékek (n=590)

Sohár Attila, építész, fényképész, New York – Budapest